

№2 2014

ЖАБ'Є

еколого-просвітницький краєзнавчий журнал

ФЕСТИВАЛІ СТА СВЯТА

Івана Купала

«Черемош-фест»

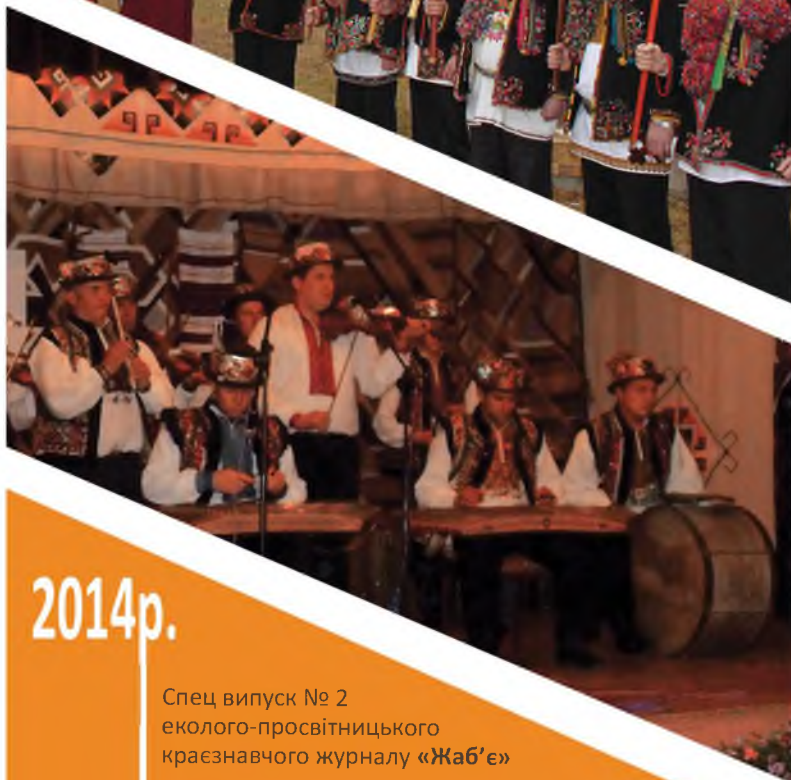
Звучить Різдвяна коляда

Музичний фестиваль ім. Могура

«Полонинське літо» палає фестивальна ватра

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 20098-9898Р

2014р.

Спец випуск № 2
еколого-просвітницького
краєзнавчого журналу «Жаб'є»

Виданий: НПП «Верховинський»
Головний редактор: М.НЕЧАЙ,
Випусковий редактор: Д. Стефлюк,
Над випуском працювали: Ю.Вагуйчак,
Я.Зеленчук, В.Поп'юк, М.Понепояк, Я.Форгіль

ЗМІСТ

Сучасний стан та перспективи збільшення популяції форелі струмкової в басейні ЧЕРЕМОШУ **02**

Туризм і екологічне виховання **05**

Ефективність впровадження вахтового методу роботи служби державної охорони природно-заповідного фонду НПП «Верховинський» **07**

З історії етнографічного центру Гуцульщини **09**

Спорядження, люди і гори **12**

Перспективи збереження дикої природи Верховинського регіону Українських Карпат **15**

Пам'яті гуцульського маестро **17**

Скеля Писаний Камінь – визначна сакральна пам'ятка природи, історії та культури України **19**

Схожість насіння і ріст сіянців модрина у закритому ґрунті **22**

Перспективні види туризму на Верховинщині **24**

Ріка Черемош **26**

Ботанічна характеристика Чивчино-Гринявських гір, території НПП «Верховинський» **27**

Червонокнижні рослини НПП «Верховинський»

Чивчино-Гринявські гори належать до числа найоригінальніших у флористичному відношенні місць Українських Карпат, де природа збереглася у первозданному, майже незайманому стані.....

30

32 Двадцятиріччя наукової установи на Гуцульщині

34 НПП «Синевир» - 25 років

35 Стежками Лесі України

36 Бджільництво – ціла наука і щоденна праця

38 Екологічне виховання українського школяра

40 Від полювання до фотополювання

41 Екологічне виховання в гуртках краєзнавчого напрямку

43 Смерекові праліси НПП «Верховинський»

46 Невгамовні

47 Транскордонне співробітництво забезпечить розвиток регіону

49 Трембіта кличе в гори

51 Унікальність Перкалаби

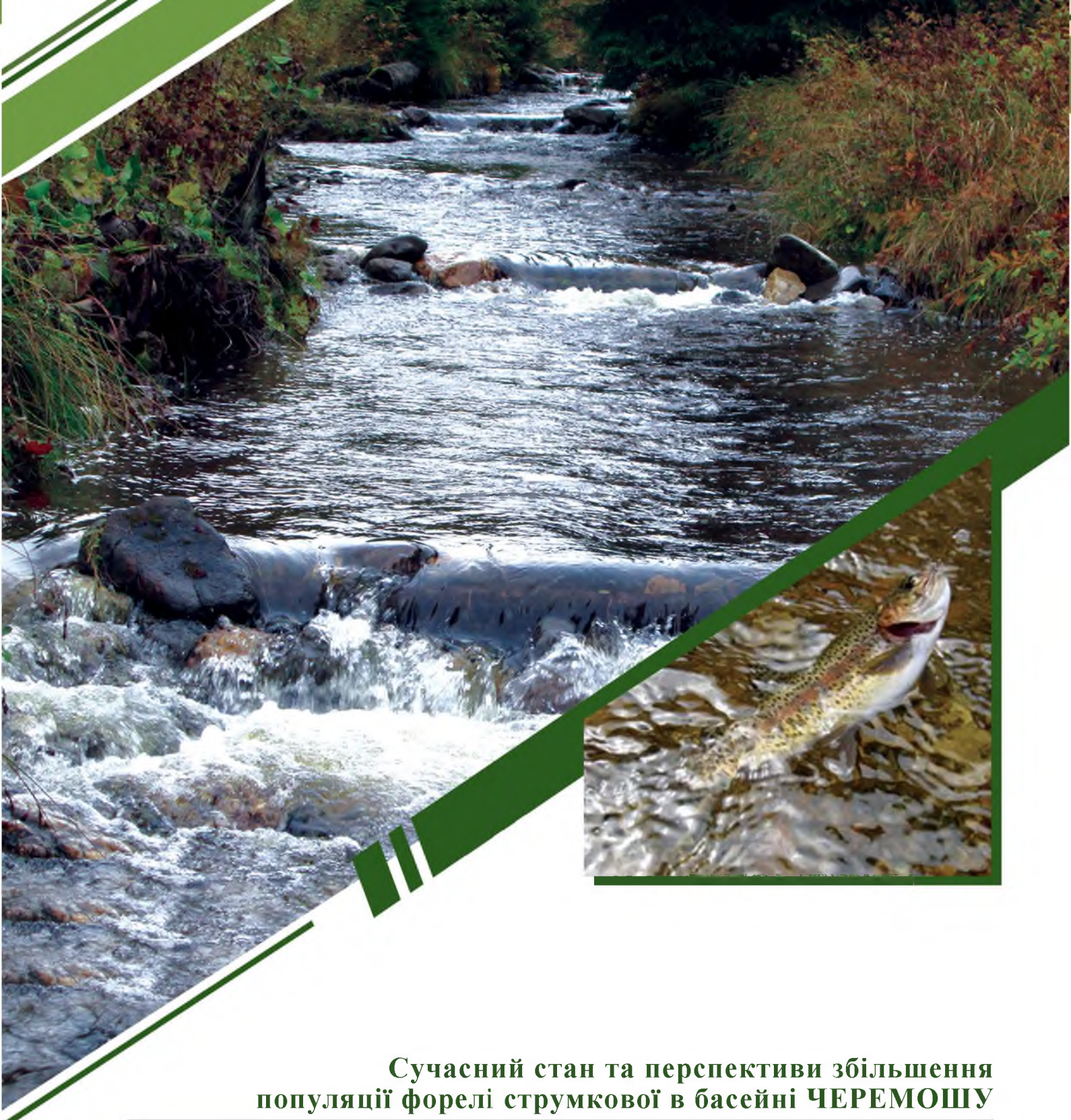
53 Глушець потребує захисту

54 Важливі заходи та події НПП «Верховинський»

57 Природоохоронні установи України

58 Відпочинкові садиби

60 Екологічний календар

Сучасний стан та перспективи збільшення популяції форелі струмкової в басейні ЧЕРЕМОШУ

Черемош, із своїми холодними та чистими притоками, здавна славиться своїм багатством рибних запасів. В прохолодних струменях кришталево чистої води басейну Черемоша водяться багато видів риб, серед них: форель струмкова, форель райдужна, озерна форель, лосось дунайський, минь річковий, марена середземноморська, підуст, головень, щука, в'юн звичайний, бистрянка,

карась сріблястий, карась звичайний, пічкур звичайний, голянь звичайний, щипівка гірська, бабець та багато інших.

На протязі багатьох сотень років форель струмкова *Salmo trutta m. fario L.* давала змогу гуцулам збагатити їхній одноманітний харчовий раціон, який в основному складався з м'ясо-молочної продукції. Нам в сучасних соціально-економічних умовах

України, необхідно зробити все можливе, щоб зберегти та примножити цей цінний вид риб для наступних поколінь.

Крім цього, форель струмкова є одним з важливих харчових продуктів для тварин, які занесені до чинних для України міжнародних природоохоронних конвенцій та знаходяться під загрозою зникнення в Карпатах. Харчовий раціон видри річкової *Lutra Intra* у верхів'ях рік Білого та Чорного Черемошу, Перкалаби та Сарати в основному складається з форелі струмкової. Крім видри таким «делікатесом» не проти поласувати норка європейська *Mustela lutreola*, куниця лісова, куниця кам'яна, кіт лісовий *Felis silvestris*, рись звичайна *Felis lynx*, велика кількість хижих птахів та навіть вуж і гадюка звичайний.

Ведмідь бурий *Ursus arctos* також полює на форель струмкову, в період її нересту, і за словами місцевих жителів він «нагулює» на цій рибі значну частину свого жиру, що дає йому змогу без пробуджень провести всю зиму в барлозі.

Черемош, з його притоками Путилкою, Білим Черемошем та Чорним Черемошем, поряд з Прутом і Тисою є, без сумніву, однією із найголовніших річок Гуцульщини. Довжина об'єднаного Черемоша, який утворюється після злиття Білого і Чорного Черемошів в селі Устеріки, та впадає в річку Прут, поблизу села Неполоківці, становить 80 кілометрів. Довжини Білого та Чорного Черемошів становлять 51 та 87 кілометрів, відповідно. Саме в цих річках та їх численних притоках, які беруть свої витoki з кристально чистих джерел Чорногірського хребта, Чивчинських та Гринявських гір, зосереджено значну частину популяції струмкової форелі Українських Карпат.

Національний природний парк «Верховинський», який розташований у Чивчинських і Гринявських горах, взяв під особливу охорону популяцію форелі струмкової у місцях її постійного проживання, та головне, в її нерестових місцях.

Для вивчення сучасного стану популяції форелі струмкової, працівниками Парку, систематично проводиться моніторинг за даним видом. У період нересту форелі,

на території Парку, встановлюється посилений режим охорони. Рейдові групи постійно слідкують за дотриманням природоохоронного законодавства.

Дуже важливим аспектом роботи по відновленню популяції форелі, на території Парку, є будівництво каскаду водоспадів (форелепадів) на притоках Білого та Чорного Черемошу. Такі форелепади споруджувалися на Гуцульщині ще з-за часів влади Австро-Угорщини та Польщі. Відомо, що видатний український письменник Іван Франко (завзятий рибалка), виділяв власні кошти на спорудження форелепадів на потоках в селі Криворівня, для збільшення чисельності форелі, за рахунок збереження середовищ її природного існування. За минулий 2013 рік, на території Парку було споруджено більше 150 погонних метрів таких форелепадів. Це дуже важливо, оскільки значна частина приток Білого та Чорного Черемошу були змінені, внаслідок значного антропогенного навантаження на ці території, під час масштабних промислових лісорозробок у другій половині ХХ століття.

Крім цього, на невеликій ділянці Чорного Черемоша, (вище гідротехнічної споруди, кляузи-гаті в Балтагура), збереглася популяція *Salmo trutta m. fario L.*, яка ніколи не вступала в контакти з тими особинами риб, з інших територій, якими був зарибнений Черемош на початку ХХ століття та є, на нашу думку, «чистим» генофондом *Salmo trutta m. fario L.* в Українських Карпатах. Вищезгадана кляуза-гаті була побудована у 1880-х роках і стала нездоланим штучним бар'єром для форелі, до місць нересту. Натомість, якась невеличка кількість форелі, залишилася вище цієї гідротехнічної споруди та утворила свою чітко відокремлену популяцію. Згадаємо, що у 1882 році, звітуючи на зборах Крайового рибальського товариства, природодослідник Максиміліан Новицький повідомив, що завдяки старанням Товариства річки Прут та Чорний Черемош поповнилась, відповідно, по 1 тис. особин малька лосося. Крім цього, у Черемош, стараннями того ж М.Новицького, та надлісничого К.Обста, який розводив у своєму господарстві фо-

**Найкращий спосіб передбачити
майбутнє – це створити його**

рель, було випущено 5000 ікринок форелі. Поряд з зарибненням водойм, Товариство також займалося акліматизацією лосося балтійського, лосося каліфорнійського, харіуса, вугра, форелі райдужної, озерної форелі та багатьох інших. Як бачимо, за сотню років, їхні старання в Чорному Черемоші не увінчалися успіхом, так як, за останні роки, нам не відомо жодного випадку виявлення цих особин.

На нашу думку, основними причинами зменшення популяції цього реофільного виду риб в басейні Черемошу є:

- Браконерський вилов (з використанням електричної напруги, хлору, остів, сітей і тд.)
- Багаторічне функціонування в басейні Черемошу гідротехнічних споруд (каньйонного типу) кляуз-гатей (13 споруд), наслідком якого є осідання паводкових наносів на протязі десятків років, створили несприятливий режим для реофільних видів риб.
- Будівництво та функціонування відновлених та новостворених мінігідро-електростанцій диверсійного типу.
- Знищення середовищ існування (плес, перекатів, місць нересту) під час забору з дна річки пісчано-гравійної суміші та річкового каменю.
- Відсутність якісних очисних споруд у селищі Верховина.
- Різкий спад популяції форелі струмкової після катастрофічного наводку влітку 2008 року.
- Проведення берегоукріплючих, та інших робіт, без врахування умов життєдіяльності форелі струмкової, та унеможливлення шляхів руху малакофауни в невеликі потоки, струмки басейну Черемошу (занадто високо встановлені труби на автомобільних переїздах, тощо)
- Забруднення струмків під час промислових лісорозробок.
- Трелювання деревини руслами гірських струмків та річок.
- Збільшення температури води внаслідок прогрівання на відкритих ділянках, які утворюються під час вирубування дерев по берегах річок і струмків.
- Забруднення води сіркою під час випарювання овечої вовни.

- Поява у верхів'ях та притоках Чорного Черемошу такого інвазійного виду хижих риб, як щука.

- Відсутність елементарної екологічної культури рибальства з рекреаційною метою за принципом «впіймав-випустив».

- Низька екологічна свідомість місцевого населення та гостей краю.

В умовах існування цих, вище описаних негативних чинників, для відновлення та збільшення популяції *Salmo trutta m. fario L.* в басейні Черемоша, на нашу думку, необхідно здійснити комплекс екологічних природоохоронних заходів:

- Вивчення екологічних та біологічних особливостей життєдіяльності форелі струмкової в басейні Черемошу та в межах Карпатського регіону.

- Попередня оцінка природного відтворення та чисельності даного виду у водоймах басейну Черемошу методом іхтіозйомки.

- Вивчення живлення та харчових взаємовідносин форелі струмкової, гідрохімічні та гідробіологічні дослідження.

- Формування баз даних за популяційною, віковою та іншими структурами форелі струмкової, з виявленням та картографуванням особливо цінних ділянок річкової системи для надання їй відповідного природоохоронного статусу.

- Складання наукових характеристик досліджуваного регіону та практичних рекомендацій з розробки і впровадження біотехнічних заходів.

- Розробка і впровадження державної програми (по залученні зарубіжних грантових проектів) із розведення та зарибнення водойм басейну Черемошу автохтонним «чистим» генофондом *Salmo trutta m. fario L.*, який «чудом» зберігся у верхів'ях Чорного Черемошу в урочищі Балтагура.

- Зарибнення водойм так званою «ремонтною» струмковою фореллю – тобто фореллю вагою 95-100 грам, виживання такої форелі в гірських річках становить 95%.

- Передача під опіку Національного природного парку «Верховинський» гідрологічного заказника місцевого значення «Ріка Чорний Черемош з прибережною смугою» площею 1740 га.

- Надання відповідного природо-

охоронного статусу річці Білий Черемош. Будівництво на гірських потоках басейну Черемошу гідробіотехнічних споруд - каскадів форелепадів.

- Роз'яснювальна та еколого-просвітницька робота з місцевим населенням. Встановлення роз'яснювальних та заборонних знаків біля водойм басейну Черемоша.

- Контроль за поставкою форелі струмкової заводам громадського харчування.

Виходячи з вищенаведеного, на нашу думку, стратегія з охорони та відтворення *Salmo trutta m. fario L.*, повинна випереджати його пригнічення, а частіше знищення, тим самим, ми могли б зберегти в умовах зміни природного середовища господарською діяльністю людини, цей вид, який має не тільки рибогосподарську цінність, а є одним із складових національного багатства водойм України, які потребують особливої уваги та охорони.

Література:

1. Щербуха А. Я. Рибі наших водойм.— 2-ге видання, доп.— К.: Рад. шк., 1987.— 159 с., іл.
2. Турянин І.І. «Риди Карпатських водойм.»
3. Шнаревич І.Д., Шиліна Л.М. Матеріали з екології форелі і перспективи розвитку форелівництва в ріках Чернівецької області // Праці експед. по компл. вивч. Карпат і Прикарпаття (серія біол.) / Чернів. держ. унів. - Львів: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1956. - Т.ІІ. - С. 145-155.
4. Шнаревич І.Д. Биологические основы освоения и воспроизводства рыбных ресурсов рек Украинских Карпат. Дис. ... докт. биол. наук. - Черновцы, 1968.-539 с.
5. Гідронімія Івано-Франківщини: Етимологічний словник-довідник. - Видання друге, доповнене, перероблене, уточнене. - Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. - 564 с. + 16 іл.

Михайло НЕЧАЙ

Директор НПП «Верховинський»

ТУРИЗМ І ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ

В туризмі основний спосіб охорони природи полягає в профілактиці, попередженні дій, що викликають забруднення, негативну зміну або руйнування. Профілактика зводиться до виховної роботи, яка дозволяє створити атмосферу недопущення згубного ставлення до природних багатств. Вона полягає в тому, щоб переконати туриста дбайливо ставитися до природи, строго дотримуватися правил спілкування з нею, збудити відповідальність за долю рідної землі..

Треба враховувати, що поведінка туриста може бути лише якоюсь мірою закріплена правом, законом. Значна кількість правил спирається не на правові норми, а на традиції, звичаї, вдачу. Це – сфера дії норм моралі. Зрештою, саме моральні ідеали діють на механізм вчинків туристів, коли вони опиняються поза контролем, наодинці з природою. Ймовірно, що це вона визначає успішність природоохоронної роботи з мандрівниками. Оскільки екологічне

виховання в туризмі не може перебувати відособлено від державно-суспільних заходів, спрямованих на запобігання забруднення природного середовища, слід знати основні вимоги до екологічної освіти. До них належить вимога трактування охорони природи як єдиного цілого, акцент на опануванні екологічним мисленням, на необхідності повсюдної природоохоронної освіти незалежно від професії і спеціальності людей, а також надання великої уваги підготовці кваліфікованих кадрів

Проводячи ці вимоги в русло туристичного обслуговування, треба враховувати, що екологічне виховання вбирає в себе цілу низку питань, пов'язаних з господарським освоєнням, юридичним оформленням, пізнавальним вивченням, культурно-історичним осмисленням природокористування. Особливо в самодіяльному туризмі воно пов'язане з педагогічними, естетичними і етичними проблемами. Ще одна межа екологічного виховання в

туризмі: воно, як правило, здійснюється через колектив. А колектив – це те соціальне середовище, де формується особа людини і реалізуються такі принципи як ідейність, цілеспрямованість, спадкоємність, дієвість, опора на позитивні якості людини, поєднання вимогливості і пошани. Отже, і до виховання дбайливого ставлення природи треба підходити з такою ж відповідальністю. Тому екологічне виховання туристів повинно включати різні елементи пропагандистської, культурно-масової, суспільно корисної роботи. Одночасно воно саме впливає на користь культурного, естетичного, морально-етичного і трудового виховання туристів. Виходячи із важливої ролі, яку грає природа в туризмі, і потенційних можливостей туристів в справі її збереження, природоохоронна діяльність віднесена до основних принципів і найважливіших елементів змісту туризму.

Форми природоохоронної роботи, головними ініціаторами і виконавцями яких є самі туристи, передбачають спостереження за природою, надання їй побіжної допомоги, виконання нескладних завдань, усну пропаганду, патрулювання. Спостереження за природою – один з найпростіших і доступних для широкого кола туристів видів природоохоронної діяльності. Якщо група не має спеціальної програми й обраного об'єкта спостережень, необхідних приладів, а також часу і навичок роботи з ними, від туристів потрібно тільки допитливість і спостережливість.

Спостерігаючи за станом природи і використанням її ресурсів, туристи повинні фіксувати випадки забруднення водойм, самовільних порубок, заболочування земель, ерозії ґрунтів, масового ушкодження листя і хвої, усихання молодняка і саджанців, масового льоту метеликів-шкідників лісу, наявності гусениць, личинок, лялечок, коконів, павутинних гнізд на деревах, чагарниках і в ґрунті.

Особливої уваги заслуговують спостереження в місцях масового відпочинку, у лісових рекреаційних зонах. Випадки недотримання правильного режиму їхнього використання, псування промисловими і сільськогосподарськими відходами, зниження оздоровчої, естетичної і природо-захисної цінності повинні, за наведеною

туристською інформацією, ставати предметом обговорення компетентних органів.

Допомога туристських груп охороні природи може виявлятися, в основному, у двох напрямках. По-перше, це упорядкування місць туристських привалів, їх найпростіше санітарне очищення, збирання і спалювання «туристського» сміття на маршруті, гасіння залишеного без догляду багаття, розчищення джерела, відновлення порушеної огорожі мурашника, зміцнення ушкодженого природоохоронного аншлагу і т.п. Тобто – виправлення помилок, допущених іншими туристами і відпочиваючими, знищення негативних наслідків їхнього нерозумного природокористування.

Сюди належить і знешкодження незаконних знарядь лову, що трапилися на шляху, заборонених небезпечних пасток, самострілів, інших хижацьких пристосувань, встановлених супроти законів про охорону природи. Така робота не вимагає від туристів багато часу, спеціального спорядження і виконується по ходу руху визначеним шляхом.

Другим напрямком побіжної допомоги є участь туристів у боротьбі з наслідками стихійних лих, термінова допомога тваринному і рослинному світу в критичній ситуації, пов'язаній з лісовою пожежею, ожеледдю, повінню, утворенням глибокого снігового покриву. Таке невідкладне втручання вимагає прийняття керівником (інструктором) групи самостійного оперативного вирішення.

Виконання природоохоронних завдань носить звичайно менш масовий характер, ніж побіжна допомога природі. Однак можливість попередньої підготовки туристів, одержання наукової консультації, навчання методиці дослідження, забезпечення спеціальним спорядженням робить цю роботу більш глибокою і результативною. Завдання можуть передбачати проведення з природоохоронною метою найпростіших ботанічних, ґрунтових, геоморфологічних, гідрологічних, біологічних і інших спостережень, комплексних маршрутних досліджень, а отриману інформацію подають у відповідні установи, наукові відділи.

Пропагандистська робота, як правило, повинна полягати в організації бесід і

лекцій з туристами, проведенні вечорів, випуску стінних газет і листівок, присвячених питанням охорони довкілля, правилам поведінки туристів.

Слід урізноманітнити форми популяризації природоохоронних ідей, враховувати інтереси туристів до тих чи інших тем.

З пропагандистською метою варто використовувати надбання відео-аматорів і фотографів, власників цікавих колекцій мінералів, гербаріїв і т.п.

Рекомендується також проводити роботу з облаштування туристських маршрутів, причому не обмежуватися їх маркуванням, розчищенням і встановленням

природоохоронних закликів, але і переходити до спорудження обладнаних туристських стоянок.

Ці нескладні форми участі туристів у природоохоронній роботі сприятимуть збереженню довкілля і формуванню екологічної культури особистості.

Ігор ЯКІВЧУК,

*Заступник начальника
Державної екологічної інспекції
в Івано-Франківській області,
заслужений природоохоронець України.*